

הרשות למחקר ולהערכה והמרכז לקידום ההוראה

מסוגלות והכשרה בחינוך המיוחד – התבוננות על קשרים בין מחקר להוראה בשדה ובהכשרה

יושבת הראש: ד"ר יערה הרמלין פיון, מכללת אורנים

הרצאה ראשונה

סמלול מורפולוגי לשוני ותרומתו לשיפור יכולות הכתיב של תלמידים עם הפרעת למידה ספציפית

ד"ר הילה שכטר-סולומון

מכללת אורנים

ד"ר שירלי הרצבי (הכהן)

מכללת תלפיות

הכתיבה היא כלי תקשורת מרכזי של תלמידים, וכדי להתבטא בכתב עליהם לשלוט בתהליך האיות. זהו תהליך מורכב הכולל שילוב של כמה סוגי ידע לשוניים בריזמנית, ובהם – ידע פונולוגי, ידע מורפולוגי וידע סמנטי.

כיום, ילדים רבים בעולם דוברים יותר משפה אחת. בהתאם למודלים מבוססי שימוש (Usage-Based) קיימת השפעה של תדירות החשיפה ליחידות לשוניות שונות על רכישת ידע הנדרש לצורך איות מדויק. משום שילדים דו-לשוניים נחשפים לשתי שפות, כמות החשיפה שלהם בכל אחת מהשפות פחותה בהשוואה לילד חד-לשוני הנחשף לשפה אחת בלבד. עלולות להיות למידת חשיפה זו השפעות על התפתחות האיות ועל הכללת חוקיות מורפולוגית. אוכלוסייה נוספת הזקוקה לחשיפה מרובה ולהוראה ישירה של חוקיות מורפולוגית בשפה היא תלמידים עם הפרעות למידה ספציפיות. אחת האסטרטגיות לאיות היא שימוש במאפיינים מילוליים וחזותיים, הנקראים תומכי זיכרון או סמלולים. הם כוללים הצמדת רמז ויזואלי אישי לחוק הנלמד (איור או שרבוט), המסייע לתלמידים לכתוב נכון את המילה ולהפנים את הסדירויות של מבנים מורפולוגיים בשפה.

בהרצאה יוצגו שני מחקרים שמטרתם הייתה לבחון את תרומתה של ההוראה המפורשת באמצעות תוכנית סמ"ל (סמלול מורפולוגי לשוני) לשיפור יכולת הכתיב בקרב תלמידים עם הפרעות למידה ספציפיות בגילים שונים ובאוכלוסיות שונות. התוכנית כללה הוראה מפורשת של מיומנות האיות תוך שימת דגש על הקניית חוקים מורפולוגיים המאפשרים לאיית במדויק, בשילוב יצירת תומכי זיכרון אישיים לחוקים אלו.

בשני המחקרים נבחנו יעילות התוכנית בקרב תלמידים ותלמידות עם הפרעת למידה ספציפית. הנבדקים במחקר הראשון הם תלמידים בכיתות ד-ז ($n=20$), ובמחקר השני נבדקו תלמידות חד-לשוניות ודו-לשוניות בכיתות ז-ח ($n=16$).

במחקר הראשון קבוצת הניסוי ($n=10$) השתתפה בתוכנית, וקבוצת הביקורת ($n=10$) למדה לפי תוכנית הלימודים הרגילה בשפה. השערת המחקר הייתה שהקבוצה שהשתתפה בתוכנית סמ"ל, תשפר את יכולות הכתיב יותר מקבוצת הביקורת בממדי הכתיב השונים: סך כל השגיאות, שגיאות בצורני תוספת ובשורשים בין תחילת הניסוי לסופו. בסיום המחקר, נמצאו הבדלים מובהקים במידת השיפור בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת בכל מדדי הכתיב.

במחקר השני תוכנית ההתערבות הועברה לשתי קבוצות השוואה; תלמידות חד-לשוניות ($n=8$) ותלמידות דו-לשוניות ($n=8$). השערת המחקר הייתה שתלמידות חד-לשוניות ישפרו את יכולת הכתיב הכללית, כתיבת צורני תוספת וכתיבת שורשים יותר מתלמידות דו-לשוניות (הדוברות אנגלית כשפת אם ועברית כשפה שנייה). בתחילת המחקר היה הבדל מובהק בין שתי הקבוצות ובסיום המחקר נמצא שיפור מובהק בקבוצת החד-לשוניות בצורני תוספת ובסך הכול ובקבוצת הדו-לשוניות בצורני התוספת בלבד.

מחקרים אלו מדגישים את חשיבות ההוראה המפורשת בתחום הכתיב לתלמידים עם הפרעות למידה ספציפיות, חד-לשוניים ודו-לשוניים, בשילוב תומכי זיכרון התורמים להטמעה. הממצאים דורשים ביסוס נוסף והרחבה במחקרי המשך. המחקרים הנוכחיים כללו מדגמים קטנים ממרכז הארץ וללא איזון מבחינה מגדרית. מומלץ לתכנן מחקרים שיבדקו קבוצות גדולות יותר, המכילות ייצוג שווה בין בנות לבנים, טווח גילים רחב יותר ופיזור גאוגרפי שייצג אזורים שונים בארץ ושכבות סוציו-אקונומיות שונות.

מילות מפתח: איות; הוראה מפורשת; מורפולוגיה; תומכי זיכרון; הפרעת למידה ספציפית

הרצאה שנייה

השיטות להוראת הקריאה והכתיבה בבתי ספר לחינוך מיוחד המלמדים תלמידים עם אבחנות של מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה), ASD ומגבלות פיסיקות מורכבות, ובחינת מידת יעילותן

ד"ר יערה הרמלין פיין, ד"ר עדי נאמן, ד"ר הילה שכטר-סולומון

מכללת אורנים

ד"ר גת סבלדי הרוסי

אוניברסיטת אריאל

ד"ר ניצן כהן

המכללה האקדמית על שם קיי באר שבע

נושא הוראת הקריאה והכתיבה בבתי ספר לחינוך מיוחד המלמדים תלמידים עם אבחנות של מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה), ASD ומגבלות פיזיות מורכבות אינו מוסדר. במסגרות אלו משתמשים בתוכניות שונות, חלקן תוכניות קריאה הנהוגות בחינוך הרגיל (עם התאמות או בלעדיות) וחלקן שיטות שפותחו עבור תלמידים מן החינוך המיוחד לסוגיו. אין תוכנית המוכחת מחקרית או מומלצת על ידי משרד החינוך.

מטרת המחקר הנוכחי היא מיפוי של שיטות להוראת קריאה וכתיבה המשמשות מורות לחינוך מיוחד ללימוד אוכלוסיות אלו. המיפוי נעשה באמצעות שאלון כמותי שהועבר למורות. השאלון בוחן מהי ההכשרה שקיבלו המורות המלמדות קריאה וכתיבה, מהן הגישות והשיטות להוראת הקריאה והכתיבה שבהן משתמשות המורות, מהם שיקולי הדעת לבחירת השיטות, באילו עזרים והתאמות המורות משתמשות, ומהי מידת היעילות הנתפסת של שיטות אלו בעיני המורות.

המחקר נמצא כעת בשלב איסוף הנתונים. בהרצאה נצביע על הממצאים, ונציע בעקבותיהם דרכי הוראה יעילות בהתאם למאפייני התלמידים. כמו כן נציג דגשים שניתן יהיה ליישם הן בהכשרת פרחי הוראה והן בהשתלמויות לפיתוח מקצועי של מורות בחינוך המיוחד.

מילות מפתח: שיטות קריאה וכתובה; מוגבלות שכלית; ASD; הוראה יעילה

הרצאה שלישית

למידה בשטח בקורסי תפ"ר בבתי ספר לחינוך מיוחד – איך חדשנות פדגוגית מתגלגלת למחקר על מסוגלות, מוטיבציה, וחקר הפרקטיקה?

ד"ר מעין שלו, ד"ר שחר בריהודה, גב' אסין בראנסי, ד"ר יערה הרמלין פיין

מכללת אורנים

בהתאם להנחיות משרד החינוך נבנתה בחוג לחינוך מיוחד במכללת אורנים תוכנית לימודים המשלבת בצורה הדוקה בין קורסי ההדרכה התאורטיים והסדנאיים לבין ההתנסות בשדה (קורסי תפ"ר). כחלק מהשינוי המהותי בתפיסת הלמידה החל משנת תשפ"ד נלמדים הקורסים המרכזיים בהדרכה הפדגוגית בשנתון ב בתוך מסגרות ההתנסות – בתי ספר לחינוך מיוחד. לשם כך נערכו שינויים במבנה הלמידה.

השינוי מלווה במחקר המבקש לבחון את השפעת השינוי של פורמט הלמידה על המוטיבציה להוראה, על תפיסת המסוגלות העצמית ועל שביעות הרצון של הסטודנטים והסטודנטיות בשנתון ב, מתוך הנחה שחיבור הדוק יותר במסגרת ההתנסות המעשית בין תאוריה ומעשה מאפשר הכשרה מיטבית של הסטודנטים והסטודנטיות להוראה בחינוך המיוחד והרגיל.

בהרצאה נציג את הנתונים הראשוניים לגבי מסוגלות, מוטיבציה ושביעות רצון בקרב הסטודנטים טרום השינוי, כפי שנבחן באמצעות שאלון כמותי שעליו השיבו 46 סטודנטים וסטודנטיות לחינוך מיוחד הנמצאים כעת בשנה ג. כמו כן, נציג את מבנה השינוי בהכשרה ואת האופן שבו תגובות 46 הסטודנטים השפיעו וטייבו שינוי זה. נשתף בקשיים ובהצלחות משינוי שיטת ההוראה כפי שהם נתפסים על ידי צוות המדריכים, ובהשלכות לגבי המשך ההוראה בקורסי התפ"ר.

מילות מפתח: מוטיבציה; מסוגלות; שביעות רצון; קורסי תפ"ר; חקר הפרקטיקה

הרצאה רביעית

מודל "יד ביד" – מודל ייחודי לכתובת סמינריון בתוכנית לש"ם

ד"ר רחל לוי, גב' פז הורביץ

מכללת אורנים

תוכנית לש"ם ("למחנכים שבאים מהשטח") היא תוכנית המיועדת לתומכי למידה (סייעות וסייעים) העובדים כיום במערכת החינוך. התוכנית מאפשרת לסטודנטים לשלב עבודה עם לימודים, ובסופה לקבל תואר ראשון ותעודת הוראה בחינוך מיוחד. הסטודנטים בתוכנית לש"ם מבוגרים ברובם, דור ראשון להשכלה גבוהה, ובכך הם קבוצה בעלת מאפיינים ייחודיים וצרכים ספציפיים. הם מבצעים ריבוי תפקידים – גידול ילדים, דאגה לפרנסה ולמידה. הם מאופיינים לרוב במוטיבציה גבוהה וידע רחב בפרקטיקות

החינוכיות לצד היעדר הרגלים ומיומנויות למידה אקדמית, תחושת מסוגלות עצמית נמוכה ללמידה אקדמית וספקות עצמיים ביכולתם לעמוד בדרישות התואר.

במסגרת התוכנית, בשנה השנייה ללימודים לומדים 28 סטודנטים המחולקים לשתי קבוצות. במסגרת שיעורי ההדרכה הפדגוגית נדרשים הסטודנטים להגיש סמינריון המבוסס על תוכנית התערבות פרטנית שהם מפעילים עם תלמיד או תלמידה מבית הספר שלהם, תוכנית התערבות המלווה במחקר פעולה. כתיבת הסמינריון היא האתגר האקדמי המהותי ביותר שהם פוגשים, והיא מעמתת אותם עם חששות וקשיים רבים.

כדי לתת מענה לצורכי האוכלוסייה הייחודיים, בנינו את מודל "יד ביד" – מודל סדנאי רב-שלבי לכתיבת עבודה אקדמית. מודל זה יוצג בהרצאתנו. המודל מושתת על כמה עקרונות מנחים: 1. חלוקת משימות ליחידות קטנות ומוגדרות והגשה בשלבים; 2. הקניה מפורשת של אסטרטגיות לכתיבה אקדמית, לדוגמה: שאלת המחקר כסכמה מארגנת לחיפוש מקורות המידע ולארגון סקירת הספרות, מפת חומר למיפוי מקורות המידע ועוד; 3. שימת דגש על עבודה סדנאית המלווה בהדרכה צמודה.

בהרצאה נתאר את קשיי הסטודנטים בסמינריון כפי שעלו לאורך השנה, ואת האופן שבו מודל העבודה נתן להם מענה. משום שעבודת הסמינריון היא אתגר לסטודנטים רבים בתוכניות הלימוד השונות, ההשערה היא כי מודל "יד ביד" יתרום תרומה ניכרת להנגשת משימה מורכבת זו לסטודנטים נוספים ולהגברת הסיכויים לצלוח אותה היטב.

מילות מפתח: דור ראשון להשכלה; מסוגלות; כתיבה אקדמית; ליווי והדרכה